

Sociaal werk doordacht

Sociaal werk doordacht

Judith Metz
Marja Jager-Vreugdehil
Jean Pierre Wilken
Toby Witte

u i t g e v e r i j

SWP

Sociaal werk doordacht

Judith Metz, Marja Jager-Vreugdehil, Jean Pierre Wilken en Toby Witte

ISBN 978 90 8560 084 8

NUR 740

THEMA JH

© 2021 Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

Voorwoord

Voor iedereen die sociaal werk studeert, doceert, onderzoekt of praktiseert is dit een heel interessant boek. Het is een belangrijke bijdrage aan een eigen wetenschappelijke kenniscultuur voor het sociaal werk. Zo'n kenniscultuur is in het internationale sociaal werk al meer vanzelfsprekend omdat sociaal werk daar al heel lang een academische discipline is. Het Nederlandse sociaal werk heeft nog niet zo'n rijke academische traditie. Maar die kenniscultuur is hier nu snel aan het ontstaan dankzij twee belangrijke ontwikkelingen.

Allereerst omdat alle sociaal werk opleidingen in Nederland een gemeenschappelijke kennisbasis meegeven aan hun studenten. Niet eerder in de geschiedenis van het Nederlandse beroepsonderwijs in sociaal werk is er zo eensgezind geïnvesteerd in een goede gemeenschappelijke en wetenschappelijke basis voor het beroep. En ten tweede omdat steeds meer wetenschappelijk onderzoek naar sociaal werk wordt gedaan. Lectoraten bestaan pas kort in het hoger onderwijs, maar zij dragen nu al in belangrijke mate bij aan een eigen kenniscultuur voor het sociaal werk. Dat de lectoren ook steeds meer samenwerken aan het ontwikkelen van nieuwe kennis met hun Platform Lectors Sociaal Werk versnelt die ontwikkeling naar een eigen kenniscultuur.

Sterke professies kenmerken zich altijd door een wetenschappelijke *body of knowledge* die je vooral verwerft tijdens de opleiding. Zowel de identiteit van een sterke professie als het belang van een duidelijke gemeenschappelijke kenniscultuur staan in onze tijd soms onder druk. Dat komt door wat de Poolse socioloog Baumann *Liquid Modernity* noemt. Vloeibare beroepsidentiteiten en vloeibare onderwijscurricula. We zien het gebeuren in de praktijk van het sociaal werk, waar sinds de decentralisaties en met de introductie van marktwerking in hoog tempo nieuwe functies ontstaan die niet meer zijn afgeleid van een herkenbare beroepsidentiteit met een eigen kennisbasis. Het is daarom heel goed dat onderwijs, onderzoek en beroepspraktijk de handen ineenslaan om het Nederlandse sociaal werk als professie te profileren en te positioneren. Sociaal werk doordacht van het lectorenplatform is een nieuwe mijlpaal op weg naar een sterk merk sociaal werk.

Jan Willem Bruins

Directeur Beroepsvereniging van Professionals Sociaal Werk

Inhoud

Inleiding <i>Judith Metz, Marja Jager-Vreugdehil, Jean Pierre Wilken en Toby Witte</i>	9
Missie sociaal werk <i>Lilian Linders en Lisbeth Verharen</i>	15
Pleidooi voor socioprudentie in het sociaal werk <i>Frans Spierings, Nico de Vos, Marja Jager-Vreugdenhil, Lia van Doorn en Jean Pierre Wilken</i>	19
Methodisch werken: de fiets van het sociaal werk <i>Judith Metz en Lisbeth Verharen</i>	33
Integraal werken en sociaal werk: vier perspectieven op een weerbarstige werkelijkheid <i>Jean Pierre Wilken, Els Overkamp, Joep Binkhorst en Ard Sprinkhuizen</i>	53
Sociaal werk en sociaal beleid: mee- en tegenbewegen in de beleidsarena <i>Toby Witte</i>	67
Sociaal werk gaat om andere mensen: werken aan sociale reflexiviteit in sociaal werk <i>Lilian Linders</i>	83

Inleiding

Judith Metz, Marja Jager-Vreugdehil, Jean Pierre Wilken en Toby Witte

Waaruit bestaat de professionele identiteit van het sociaal werk? Wat zijn kernwaarden, kernbegrippen en kernelementen van waaruit sociaal werkers werken? Waar zitten de spanningsvelden? Wat betekent dit voor de (toekomstige) beroepsuitoefening, en voor opleiding en professionalisering? De bundel *Sociaal werk doordacht* biedt vanuit verschillende invalshoeken een prikkelende analyse van de gewenste professionaliteit van het sociaal werk op basis van onderzoek en ervaringen van lectoren sociaal werk.

Achtergrond

Sociaal werk doordacht is een initiatief van het Platform Lectoren Sociaal Werk. In het platform delen we kennis en informatie, bespreken we actuele ontwikkelingen en denken we na over de professionaliteit van het sociaal werk. Met dit boek willen we bijdragen aan de body of knowledge van het sociaal werk, als professionele praktijk en als academische discipline.

Sociaal werk doordacht kent drie aanleidingen. De eerste aanleiding vormt de decentralisatie van de uitvoering van sociaal beleid naar gemeenten, die in 2015 uitmondde in de Wmo, de Jeugdwet en de Participatiewet. Tijdens de tweedaagse jaarconferentie van het Platform Lectoren Sociaal Werk in 2016 signaleerden lectoren een dreigende onteigening van het beroep sociaal werk. In veel gemeenten rees er twijfel over de noodzaak van het sociaal werk. Zij vragen zich af of burgerinitiatieven en vrijwilligerswerk niet voldoende zijn. Aanpalende disciplines zoals gezondheidszorg, bestuurskunde en sport claimen dat zij ook sociaal werk kunnen bieden. Instellingen voor welzijn en maatschappelijke dienstverlening kunnen niet goed aantonen wat de specifieke waarde van het sociaal werk is.

De sinds 2011 lopende discussie over de toekomstige inrichting van de hogere sociaalagogische opleidingen vormt een tweede aanleiding. De verdergaande specialisatie binnen de sociaalagogische opleidingen en beroepspraktijk leiden, in combinatie met maatschappelijke ontwikkelingen en de introductie van de Wmo en Welzijn Nieuwe Stijl, tot vragen over de op dat moment gangbare indeling in studierichtingen als maatschappelijk werk,

sociaalpedagogische hulpverlening, pedagogiek en cultureel en maatschappelijke vorming. Het debat spitst zich toe op de vraag in hoeverre er sprake is van een generalistisch sociaal werk of dat er meerdere specifieke sociaal werk beroepen zijn. De publicatie van het Landelijk Opleidingsdocument Sociaal Werk (2017), met daarin de generieke kennisbasis en de eindkwalificaties die de sociaal werk opleidingen delen, is het voorlopige eindpunt. Het toont de breedte, de omvang en de dynamiek van een zich ontwikkelend werkveld. Tegelijkertijd laat het vragen over het eigene van de professionaliteit van het sociaal werk nog onbeantwoord.

Het vijftienjarig bestaan van lectoraten in het sociaal werk in 2017 vormt de derde aanleiding. Wetenschappelijk onderzoek naar sociaal werk is een voorwaarde voor inhoudelijke beroepsontwikkeling. Tot ver in de jaren negentig van de vorige eeuw is dit een knelpunt. In Nederland ontbreekt sociaal werk sinds het opheffen van de andragologie als vakgebied aan de universiteiten. De invoering van de bachelor-masterstructuur in het Nederlandse hoger onderwijs maakt met de instelling van lectoraten praktijkgericht onderzoek en dus kennisontwikkeling op het terrein van sociaal werk praktisch mogelijk. In de eerste jaren hebben lectoren de handen vol gehad aan het bepalen van hun rol en positie binnen het onderwijs en het vormgeven van hun opdracht, waarbij het accent ligt op de ontwikkeling van praktijkgericht onderzoek en innovatie van de beroepspraktijk en beroepsopleidingen. Inmiddels dragen lectoren al vele jaren via het uitvoeren van praktijkgericht onderzoek naar het sociaal werk bij aan de professionalisering en de wetenschappelijke onderbouwing van het sociaal werk.

De dreigende onteigening en ondermijning van het bestaansrecht van het sociaal werk, gecombineerd met vragen over de eigen professionaliteit, is reden voor het Platform Lectors Sociaal Werk om de binnen lectoraten ontwikkelde perspectieven en kennis met elkaar te doordenken. Met dit initiatief willen wij bijdragen aan een sterkere identiteit van het sociaal werk, de (meer)waarde van sociaal werk voor urgente maatschappelijke kwesties en sociale vraagstukken zichtbaar maken en de kennisbasis versterken. Daartoe is een goede onderbouwing en een sterker fundament van sociaal werk noodzakelijk. Het wetenschappelijke praktijkonderzoek door lectoren is daarvoor onmisbaar. Het blijvend doordenken van sociaal werk in onze dynamische samenleving is een must.

Het platform geeft met *Sociaal werk doordacht* een eerste aanzet, maar pretendeert niet daarmee een volledig antwoord te geven op de complexiteit waarmee het sociaal werk van doen heeft. Het platform ziet deze publicatie

als een eerste in een reeks bundels en streeft ernaar de komende jaren het denken over sociaal werk voort te zetten. De lectoren sociaal werk willen hiermee bijdragen aan de verdere (door)ontwikkeling van het sociaal werk als professionele praktijk en als academische discipline.

Verantwoording

De bundel *Sociaal werk doordacht* bevat een aantal belangrijke kernelementen van de professionaliteit van het sociaal werk. Professionaliteit verwijst naar wat kenmerkend is voor de beroepsuitoefening van sociaal werkers. Met ‘sociaal werker’ bedoelen wij professionals die een opleiding sociaal werk (of eerdere equivalenten: SPH, MWD, CMV, Pedagogiek enzovoort) hebben gevolgd. Belangrijk is om dit niet te verwarren met het begrip ‘sociaal professional’ dat naast sociaal werkers andere professionals met een mensgerichte opleiding omvat, zoals gedragsdeskundigen en psychologen. Professionals in het sociaal domein betreffen alle professionals die werkzaam zijn in het brede sociaal domein en is niet beperkt tot sociaal werkers. Het kunnen bijvoorbeeld ook politieagenten, leerkrachten of beleidsambtenaren zijn.

In deze bundel essays richten wij ons op de grondslagen van het sociaal werk in het algemeen. Deze zijn toepasbaar op specifieke vormen van beroepsuitoefening, zoals binnen het jongerenwerk, maatschappelijk werk, jeugdzorg, het werken in sociaal wijkteams, sociaal werk in de zorg of in forensische settingen. Hiermee nemen wij geen positie in in het voortdurende debat over generalistisch sociaal werk versus specifieke sociaal werk beroepen. Het uitgangspunt voor het denken over de eigen professionaliteit vormt het binnenperspectief, ofwel hoe het sociaal werk als beroep en discipline naar zijn eigen professionaliteit kijkt. Vanuit deze professionaliteit zijn er in de beroepsuitoefening verschillen in aangrijpingspunten, inzet, verschijningsvormen en context.

Bij ons denken over professionaliteit zijn wij gestart vanuit de internationale definitie van het sociaal werk, die ook wordt gehanteerd door de Beroepsvereniging Professionals Sociaal Werk en de sociaal werk opleidingen in Nederland. Met behulp van een canvas¹ hebben wij in twee ontwerpessies

¹ Deze werkwijze is afkomstig uit designonderzoek, waarin het gebruikelijk is om eerst een structuur te ontwerpen waaraan het beoogde product moet voldoen om vervolgens de verschillende onderdelen met relevante stakeholders te gaan uitwerken.

vastgesteld wat de (kern) elementen zijn van de eigen professionaliteit van het sociaal werk.

De geïdentificeerde (kern)elementen zijn vervolgens uitgewerkt en in enkele werksessies besproken. Drie vragen vormen hierbij het uitgangspunt: (1) Wat zijn de inhoudelijke, wetenschappelijk onderbouwde componenten van ieder (kern)element? (2) Hoe verhouden de (kern)elementen zich tot elkaar? (3) Welke rol vervult het (kern)element in de professionaliteit van sociaal werk? Lectoren werkten afzonderlijk en in groepen aan deze vragen. Er ontstonden teksten die in plenaire bijeenkomsten met elkaar besproken en doordacht werden. De uitkomsten van de bespreking en de eventuele nieuwe perspectieven werden voor de volgende bijeenkomst verder uitgewerkt, en fungeerden weer als uitgangspunt voor verdere studie en gesprek. Op deze wijze werd toegewerkt naar een reeks van teksten die gepubliceerd werden op de website van het platform (<https://lectorensociaalwerk.nl/publicaties/>). Een deel van deze teksten is nu samengebracht in deze publicatie. Ook na deze bundel gaat het platform verder met dit initiatief en zullen nieuwe teksten op de website verschijnen.

Het onderliggende model voor deze bundel en verdere activiteiten van het platform heeft de vorm van een *fractal*, een complex patroon dat is gecreëerd op basis van een relatief eenvoudige kernformule die steeds naar zichzelf terugverwijst. Zoals een fractal heeft ook deze publicatie een duidelijke kern, die uitvloeit in aantal kernelementen, waarvan de meesten de basis vormen voor een volgende vertakking. In principe is het aantal uitsplitsingen oneindig. We beogen niet om volledig te zijn. Sociaal werk ontwikkelt zich voortdurend in een dynamische context. Sociaal werk als wetenschap en praktijkdiscipline is en blijft dus altijd in beweging

Opbouw

Een bondig statement over de eigen professionaliteit van het sociaal werk vormt de opening en het hart van dit boek. Het statement bestaat uit de missie van het sociaal werk en een eerste duiding van zijn beroepsuitoefening in de kernelementen socioprudent, methodisch, integraal en sociaal-politiek bewust. De vier kernelementen van de beroepsuitoefening worden in vervolgtteksten toegelicht. De essays vormen een samenhangend geheel, maar kunnen desgewenst los van elkaar worden gelezen.

In *Pleidooi voor socioprudentie in het sociaal werk* vragen we aandacht voor het waardegedreven karakter van sociaal werk. We doen dat door een nieuw begrip te introduceren en te bepleiten om in de beroepsuitoefening veel meer ruimte te scheppen voor het ontwikkelen, hanteren en implementeren van praktische wijsheid (Banks, 2012). Het kernelement socioprudentie verwijst naar de praktische wijsheid die nodig is om met de normatieve kwesties, die eigen zijn aan het beroep sociaal werk, te kunnen omgaan. In deze bijdrage wordt het kernelement socioprudentie gepresenteerd en toegelicht. Bovendien wordt uitgewerkt welke rol dit kernelement kan hebben in de ontwikkeling van de eigen kennisbasis en beroepsuitoefening van het sociaal werk.

Het essay *Methodisch werken: de fiets van het sociaal werk* geeft antwoord op de vraag wat het eigene is van het methodisch werken in het sociaal werk. De voorlopige conclusie luidt dat kenmerkend voor het methodisch werken van sociaal werkers is dat het doelgericht, systematisch, situationeel, relationeel, versterkend, moreel en tastend is. Vanuit deze kenmerken krijgt het methodisch werken vorm in afstemming met verschillende aangrijpingspunten, ambities, verschijningsvormen en contexten. We beginnen met het belang van het kernelement methodisch werken voor een professie, waarna we dit toespitsen op de waarde van methodisch werken voor het sociaal werk. Methodisch werken zorgt ervoor dat sociaal werkers tot een passende aanpak kunnen komen, afgestemd op doelen, wensen en behoeften. Vervolgens presenteren we de zeven karakteristieken die gezamenlijk methodisch werken in het hedendaagse sociaal werk typeren. Om inzichtelijk te maken hoe methodisch werken in de veelvormigheid van het sociaal werk gestalte krijgt, identificeren we vier dimensies in de complexe werkelijkheid waarop het methodisch werken varieert.

De bijdrage *Integraal werken en sociaal werk* brengt enige ordening aan in de verwarring rond het kernelement integraal werken. De tekst start met het kort schetsen van een aantal gehanteerde definities en invalshoeken rond integraal werken. Vervolgens richten we onze blik op een viertal onderscheiden, maar niet te onderscheiden vensters op integraal werken: het burger- of leefwereldvenster, het venster van de sociaal werker, het organisatievenster en tot slot het beleids- en bestuurlijke venster. Het hanteren van een integraal perspectief is een belangrijke ruggengraat van de professionaliteit van het sociaal werk. Het model van de vier vensters helpt om positie te bepalen en spanningsvelden te onderkennen en daarmee botsende belangen,

verschillende perspectieven, andere werkelijkheden, meerdere petten en afwijkende loyaliteiten hanteerbaar te maken.

Het essay *Sociaal werk en sociaal beleid* verkent de noodzaak van het ‘ongepaste’ mee- en tegenbewegen in de beleidsarena en pleit voor het ontwikkelen van sociaal beleidswerk als belangrijk onderdeel van de eigen professionaliteit van sociaal werk. Sociaal werk heeft altijd te maken met het sociaal beleid van de overheid. Dit betekent dat sociaal-politiek bewustzijn een kernelement is van de professionaliteit van sociaal werk. Van sociaal werkers vraagt dit dat zij zowel beleid uitvoeren als kritisch en ethisch reflecteren op hoe beleidsintenties praktisch uitpakken. In dit essay wordt ingegaan op het belang van mee- en tegenbewegen in een turbulente beleidsgestuurde, politieke en democratische context en wat dat vraagt van de kennis en kunde van sociaal werkers.

In de laatste bijdrage aan deze bundel zoomen we in op het begrip *sociale reflexiviteit*, het vermogen te reflecteren op sociale relaties. Het gaat erom je te kunnen verplaatsen in anderen en je voor te stellen wat je bindt en waarin je verschilt. Dit is een voorwaarde voor het leggen van verbindingen met verschillende groepen in de samenleving en voor goed samenwerken. In dit essay gaan we in op wat die sociale reflexiviteit precies inhoudt en wat sociale reflexiviteit kan bijdragen aan het realiseren van de opdracht van sociaal werk.